

**European
Policy
Institute**

**Между Москва и Брюксел:
България на газовата карта на Европа**

Пламен Димитров

Димитър Бечев

октомври 2019 г.

Темата за мястото на България в търговията с природен газ никога не губи актуалност. През 2014 г. например нашата страна попадна в международните новини покрай сблъсъка между Европейската комисия и руската държавна компания “Газпром” по повод на регулаторната рамка на газопровода “Южен поток”. В следващите години правителството лансира амбициозни идеи за изграждането на българска територия на преразпределителен център, който да обслужва цяла Югоизточна Европа и да се захранва с газ от различни доставчици - Русия, Азербайджан, втечен газ от Гърция, добив от Черно море, дори и доставки от Кипър и Източното Средиземноморие. Същевременно от 2018 г. насетне България се ангажира за участие в плановете на Москва за промяна на газовите маршрути. Проектът “Балкански поток”, продължение на газопровода “Турски поток”, към днешна дата е в етап на изграждане. Той предизвиква критики, както по отношение на финансово-икономическите условия по неговото реализиране, така и с оглед на цялостната енергийна стратегия на България и многократно заявявания приоритет за диверсифициране на газовите доставки с цел намаляване на цените и насърчаването на конкуренцията на пазара.

Доколко са оправдани тези страхове и опасения? Какви възможности стоят пред България за реализирането на нейните стратегически намерения и кои са спънките и препятствията? Цел на настоящия доклад е даде реалистична картина на газовия сектор в нашата страна, да го съпостави с тенденциите в ЕС и Югоизточна Европа и да набележи препоръки за българското правителство.

Тенденции в газовата търговия в ЕС

През 2018 г. на Европейския съюз се пада дял от 11,9% от световното потребление на природен газ, но в същото време ЕС притежава само 0,6% от планетарните запаси от тази суровина (1,1 млрд. куб. м). Норвегия, която не е член на ЕС, но е част от Европейското икономическо пространство, притежава 0,8% от световните газови резерви (1,6 млрд. куб. м). Тези данни показват, че ЕС е силно зависим от вноса на газ. Поради постепенно намаляващото собствено производство, в периода 2000-2018 г. тази зависимост нараства от 49 на 76 процента от общото потребление.

Таблица 1: Потребление и производство на природен газ в ЕС, 2010-2018, в млрд. куб. м

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Потребление	521,3	471	459,1	451,2	401,7	418,7	449,3	465,7	458,5
Производство	183,8	164,2	153,7	151,5	138,2	125,7	124,7	119,7	109,2
Дефицит	337,5	306,8	305,4	299,7	263,5	293	324,6	346	349,3

Източник: BP Statistical Review of World Energy, 2019

По силата на географията основни външни доставчици на газ за ЕС са Русия и Норвегия. През 2018 г. 40,2% от газа, внесен в Евросъюза, е руски, 35% - норвежки, а 11,3% - алжирски. Газовата зависимост от Русия е много силна в държавите от Източна Европа (с изключение на Румъния), средно голяма – в Германия, слаба в повечето държави от Западна Европа и нулева в географски отдалечените Испания и Португалия.

Втечненият природен газ (ВПГ) е фактор, работещ в посока на глобализация на световната газова търговия. Поради бурния ръст на предлагането от края на 2018 г. той е трайно по-евтин от тръбопроводния газ, доставян в Европа. За миналата година в ЕС и Турция са внесени 294,1 млрд. куб. м газ по тръби и 71,5 млрд. куб. м ВПГ. За 2019 г. делът на втечнения газ ще нарасне още. Главни доставчици на ВПГ за страните от ЕС и Турция са Катар, Нигерия и Алжир, но много бързо нараства и вносът от САЩ и Русия. Важно е да се отбележи, че руските проекти за производство на втечен газ в Арктика са развивани от международен консорциум начело с частната компания „Новатек“ и нямат нищо общо с тръбопроводните доставки на газ за Европа от „Газпром“.

Продължаващият спад в собствения добив вещае нарастване на вноса на газ в ЕС, но то няма да бъде голямо, защото потреблението стагнира и дори леко намалява. Това е предопределено от две противоположни тенденции: от една страна ЕС насърчава отказа от въглищните централи и замяната им с газове, но от друга наблюдаваме бурен ръст на електропроизводството от възобновяеми енергийни източници и подобрена енергийна ефективност.

Природният газ е може би единствената стока, за която в ЕС няма общ пазар. Причините за това са главно в липсващата инфраструктура за доставки и за свързване на преносните мрежи на отделните страни членки. В последните десетина години Евросъюзът предприема енергични мерки за демонополизация на газовите пазари,

изразяващи се в приемане на ново законодателство и финансиране на конкретни газови проекти. Това неизбежно сблъсква Брюксел с „Газпром“, защото руската компания има почти монополни позиции в редица източноевропейски държави и е логично да се стреми да ги запази.

Конкретно за Югоизточна Европа най-важната инициатива на Брюксел за разнообразяване на газовите доставки е Южният коридор, който трябва да доведе газа от находищата в Каспийския регион до няколко страни от ЕС. Предвижда се азербайджанското морско находище Шах Дениз да бъде свързано с ЕС посредством верига от три последователни тръбопровода –Южнокавказкия, който стига до Ерзурум в Турция, Трансанадолския, пресичащ цяла Турция от изток на запад, и Трансадриатическия, който ще пренася газа от турско-гръцката граница през Гърция, Албания и Адриатическо море до Италия.

Руско-турската газова връзка

Ключово значение за снабдяването и транзита през България имат и руско-турските отношения в областта на търговията с природен газ. В средата на ноември 2018 г. президентите Владимир Путин и Тайип Ердоган откриха официално морския участък на газопровода “Турски поток”. Почти година по-късно двете страни заявяват готовност да започнат доставки и съответно внос на газ по новото трасе с годишен капацитет 15,75 млрд. куб. метра за всяка от двете паралелни тръби. По данни на съвместната компания, създадена от „Газпром“ и турската държавна фирма БОТАШ, терминалът в Къйъкьой (Мидия) в турска Тракия е на 90% готов. Това означава, че в края на 2019 г., когато изтича транзитният договор на „Газпром“ с Украйна, обемите подавани по Трансбалканския газопровод, ще могат да стигат до Турция директно през новия газопровод през Черно море.

Тази стъпка ще затвърди водещата роля на „Газпром“ на турският пазар. Преди почти десетилетие и половина, през ноември 2005 г., Путин и Ердоган заедно с тогавашния италиански премиер Силвио Берлускони откриха официално газопровода “Син поток”. Благодарение на него в следващите няколко години Турция се превърна във втория по величина пазар за Газпром след Германия. Руският газ от “Син поток”, който се включва в турската газопреносна система при черноморското пристанище Самсун,

снабдява столицата Анкара и съответно централните части на страната. По същия начин „Турски поток“ ще подава газ за мегаполиса Истанбул и Западна Турция.

В същото време “Син поток” подсказва и за наличните проблеми в руско-турските отношения. Още от началото на своето съществуване газопроводът не работи на пълен капацитет от 16 млрд. куб. м. Както турските власти, така и БОТАШ, който е основен контрагент на Газпром, се стремят към гъвкавост. Тяхна цел е както да осигурят достатъчни обеми газ, за да посрещнат търсенето в пиковия сезон (зимните месеци), така и възможността при промяна на пазарните условия (понижено търсене, спад на цените) ангажиментите към руската страна да не се окажат в тежест. По тази причина и Турция, както и други вносители на руски газ, последователно се е стремил да предоговори клаузите “вземай или плащай” (take-or-pay) по дългосрочните договори с „Газпром“ и по източното („Син поток“), и по западното (Трансбалкански газопровод) направление. Частичното използване на двата маршрута за внос дават индикации, че и „Турски поток“ едва ли ще работи с пълен проектен капацитет.

Тенденциите на турския газов пазар през 2019 г. подсказват именно това. Според данни от турската статистика вносът на природен газ от Русия е намалял с цели 36% за първото шестмесечие на тази година - от 12,57 млрд куб. м за същия период през 2018 г. до 7.9 млрд. за 2019 г. Спадът е до голяма степен за сметка на пика на вноса на ВПГ. При това Русия като най-крупен доставчик на синьо гориво е понесла по-сериозен удар от другите износители на газ по тръбопровод към Турция. При Иран свиването е едва от 5%, а при Азербайджан се наблюдава дори леко повишение. С други думи Турция, която стана причина България да инвестира в мащабен проект като “Балкански поток” („Турски поток 2“), се стреми да намери баланс в отношенията си с Русия по пътя на проекти за диверсификация на доставките. Нейната политика – особено що се отнася до втечнения газ и преразглеждането на клаузите “вземай или плащай” – е ориентир и за София.

Газовият сектор в България

Добивът на газ в България започва през 1963 г. До 1974 г. от находището край село Чирен са добити 2,8 млрд. куб. м, след което то е превърнато в хранилище. През август 1974 г. за пръв път до България достига газ от Съветския съюз по новопостроен

международен тръбопровод. От тогава до 2019 г. СССР (а след 1991 г. – Русия) има почти пълен монопол на върху българския пазар.

Още от възникването си газовият пазар в България е ориентиран предимно към индустрията, а не към домакинствата. Главни потребители са металургичния комбинат „Кремиковци“ и няколко торови завода. Малко преди края на плановата икономика потреблението достига 7 млрд. куб. м годишно, което е над два пъти повече от сегашното. До 1989 г. обаче търговските отношения между България и СССР не почиват на чисто пазарни принципи. През 1986 г. двете „братски“ страни сключват Ямбургската спогодба, която по същество е бартер - България ще участва в разработка на находище и строеж на тръбопровод, срещу което ще получава газ.

След разпада на СССР и на гравитиращия около него политико-икономически блок българският газов пазар се променя драматично. Фалират повечето от торовите заводи, работили с евтин съветски ресурс. През 2009 г. окончателно спира производството и в „Кремиковци“. Потреблението на газ пада рязко и през първите две десетилетия на нашия век варира между 2,5 и 3,4 млрд. куб. м годишно с изключение на 2006 г., когато е било 3,77 млрд. куб. м.

Таблица 2. Динамика на потреблението на природен газ в България, 2008-2017 по сектори (в млн. куб. м)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Енергетика	979	970	1003	1047	1038	987	949	917	918	946
Химическа	1073	627	743	914	743	782	800	1077	1107	1142
п-ст										
Други	859	542	469	527	482	694	497	535	546	562
индустрии										
Разпределит.	430	391	446	499	475	462	449	458	457	501
дружества										
Общо	3341	2530	2661	2987	2738	2925	2695	2987	3028	3157

Източник: КЕВР

България потребява сравнително малко газ. През 2018 г. обемът възлиза на 3 млрд. куб. м. Това съответства на 434 куб. м. на глава на населението, малко над два пъти по-ниско потребление от средното за ЕС. 98,9% от продажбите на газ на едро са реализирани от държавната компания „Булгартрансгаз“, а 99,9% от потреблението е задоволено с внос от Русия. Към момента в България практически няма местен добив на газ.

Природният газ няма водеща роля в общото енергийно потребление. За 2017 г. например неговият дял е 16,2% при средно 23,8% за Евросъюза. През 2018 г. в газови централи е произведена едва 4% от електроенергията в България (за ЕС като цяло този дял е 21%). В същото време делът на електричеството, генерирано от въглищни централи, е 40% и вероятно ще пада поради поетите от България задължения за намаляване на въглеродните емисии и драстичните финансови санкции за тяхното надвишаване. Това би могло да разшири пазарната ниша на природния газ като източник на електричество, но само при условие, че не започне изграждането на АЕЦ „Белене“.

Друг възможен източник на растеж на потреблението е свързан с разширяването на битовата газификация, която е на значително по-ниско ниво от средното за ЕС. През 2018 г. дружествата за продажба на газ на дребно са имали 107 669 клиенти, 93% от които са битови абонати. При тези продажби има висока пазарна концентрация – компанията „Овергаз мрежи“ снабдява 62% от крайните клиенти в страната¹. Ръстът на броя на битовите абонати за 2018 г. спрямо предходната е 13%, което е свързано и с правителствен проект, осигуряващ субсидиране за включването на нови клиенти към газоснабдителната мрежа.

За следващите 10 години „Булгартрансгаз“ прогнозира нарастване на газовото потребление в България с една трета, като от 2021 г. нататък вносът ще бъде съвсем малко по-голям от сегашния. За местното производство се прогнозира нарастване до 0,7 млрд. куб м. през 2023 г. Не е ясно обаче откъде ще дойде този обем като се има предвид, че за момента на територията на България не са открити никакви значими газови находища. Правителството даде лиценз за проучване на перспективните морски блокове „Хан Аспарух“ и „Хан Кубрат“ на консорциуми, водени от реномирани международни компании („Тотал“ и „Шел“), но засега те не са съобшили за находища от промишлено значение. А дори и да бъдат открити такива, поради техническата сложност на експлоатацията им добивът от тях може да започне след минимум няколко години. През 2012 г. Народното събрание с голямо мнозинство гласува забрана не само върху добива, но и върху проучването на потенциални находища на шистов газ. При

¹ За повече информация за разпределението на пазара на дребно виж: ДКЕВР. Годишен доклад за Европейската комисия. Юли 2019; http://www.dker.bg/uploads/2019/Doklad_do_EK_2019_BG.pdf

съществуващата политическа конфигурация в страната няма изгледи тази забрана да бъде отменена в обозримо бъдеще.

Таблица 3. Потребление и внос на газ в България 2018-2028, прогноза (в млрд. куб. м)

	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028
Потребл.	3.2	3.3	3.6	3.8	4.0	4.1	4.15	4.17	4.27	4.27
Внос	3.14	3.1	3.2	3.2	3.3	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a

Източник: Булгартрансгаз

Перспективите за диверсификация на газовите доставки

За диверсификация на газовите доставки се говори от много дълго време, но напредъкът засега е минимален. Едва през пролетта на 2019 г. за пръв път в страната бе внесен газ с източник, различен от Русия. Негов доставчик бе гръцката държавна компания ДЕПА, която спечели търг с участието на още две фирми. Това стана възможно благодарение на трайната тенденция за поевтиняване на втечнения газ в Европа, който през всичките изминали месеци на годината бе по-евтин от обемите, купувани от „Газпром“ по дългосрочен договор. Последваха договори на „Булгаргаз“ с компаниите „Колмар“ и „Дексия“, с което доставките на газ от Гърция за 2019 г. достигат почти 300 млн. куб. м – 10% от потреблението в България. Най-вероятно преобладаващата част от този внос е била реализирана чрез суапови сделки – „Газпром“ е оставил в България съответния обем газ, с който е намалил доставките си за Гърция. Теоретично е възможен и физически пренос на газ през входната точка Кулата-Сидирокастро на българо-гръцката граница, но гръцката преносна мрежа и компресорни станции са ориентирани така, че да транспортират газ в посока север-юг и възможностите за реверсивен (в обратна посока) пренос са силно ограничени.

Трябва да се има предвид, че възможностите за замяна на руския газ с по-евтин ВПГ от Гърция засега са силно ограничени и от клаузата „вземай или плащай“ (take or pay) в договора на Булгаргаз с „Газпром экспорт“. Най-вероятно обаче България може да се откаже от около 10% от газовия внос, договорен с руската компания, без да претърпи финансови санкции. Именно толкова е вносът от Гърция за 2019 г. Договорът за доставки от „Газпром“ изтича през ноември 2022 г. и вече се водят преговори за нов. Намерението на „Булгаргаз“ е да настоява за драстично снижаване на задължителните

обеми по клаузата “вземай или плащай” и дори ако е възможно – за пълното им отпадане. Реалистично е да се очаква от средата на 2021 г. в България да започне да постъпва по 1 млрд. куб. м годишно газ от Азербайджан. Тогава за период от около година и половина „Булгаргаз“ може да се окаже със сериозен излишък на газ и това да го принуди да прекрати напълно вноса от терминалите за ВПП в съседните страни. Пълният отказ от дългосрочен договор за доставки от „Газпром“ обаче също носи рискове, защото след време пазарната конюнктура може да се обърне и руският газ отново да стане по-евтин от втечнения.

В краткосрочен и средносрочен план възможностите за разнообразяване на доставките за България са свързани освен с вече споменатите азербайджански газ и ВПП от Гърция, и с терминалите за втечен газ в Турция. Най-близкият до българската територия такъв терминал се намира на Мраморно море в Източна Тракия. Дори и без изграждането на отделен интерконектор Турция-България, няма техническа пречка турски ВПП да стигне до България по тръбопровода, за който се предвижда да бъде продължение на „Турски поток“ на българска територия.

До 2-3 години Румъния вероятно също ще започне износ на неголеми обеми газ, но той по-скоро ще се насочи към Централна Европа, а не към България.

Защо се бавят междусистемните връзки?

Като цяло освен наличния дългосрочен договор с „Газпром“, пречка за разнообразяване на газовите доставки за България бе и липсата на междусистемни връзки със съседните държави. Най-напред такава връзка бе изградена с Румъния – през ноември 2016 г. Тя обаче е непълноценна, защото без построяването на компресорна станция на румънска територия, преносът на газ в посока към България е практически невъзможен.

Най-големи надежди за разнообразяване на доставките, а и за нови транзитни потоци през България, се възлагат на интерконектора Гърция-България (ИГБ). Той е замислен като северно продължение на маршрута на азербайджанския газ в посока изток-запад от голямото морско находище Шах-Дениз до ЕС. ИГБ ще има първоначален капацитет от 3 млрд. куб. м, който може да бъде надграден до 5,5 млрд. куб. м. Строежът на съоръжението бе отлаган многократно поради финансови и икономически причини, а

вероятно и поради геополитически спънки. Акционерната структура на консорциума, който ще строи ИГБ, не е много удачна – 50% са собственост на България чрез Българския енергиен холдинг (БЕХ), а останалите 50% - на консорциума „Посейдон“, в който равни дялове имат гръцката ДЕПА и италианската „Едисон“. Последната компания обаче е собственост на френската „Електрисите дьо Франс“, която от своя страна е стратегически партньор на „Газпром“ – фирмата, която е най-заинтересована от забавянето на алтернативните газови доставки за България.

Друг проблем е натоварването на пълния капацитет на ИГБ. На проведените търгове бе резервиран капацитет за пренос от 1,57 млрд. куб. м годишно като 1 млрд. от тях е азербайджанският газ, договорен за внос в България.²

Силна подкрепа за интерконектора Гърция-България дава Европейският съюз, който осигури безвъзмездно финансиране за малко над една трета от стойността на тръбопровода. България също се ангажира с държавна гаранция за заем от 215 млн. лева, отпуснат от Европейската инвестиционна банка. На 10 октомври 2019 г. договърът за строежа на ИГБ най-сетне бе подписан. Той предвижда строителните работи да завършат за 18 месеца. Това означава интерконекторът да бъде готов през април 2021 г., но дори тогава не е сигурно дали ще заработи, защото функционирането му зависи от изграждането на нова компресорна станция в Неа Месемврия, благодарение на която част от газа от Трансадриатическия газопровод да бъде отклонен на север. Акционерите в ИГБ разчитат на това, че изграждането на тази станция е предвидено в десетгодишния план за развитие на гръцката преносна компания ДЕСФА. По договор България трябва да има наличната инфраструктура за прием на азербайджанския газ през есента на 2019 г., което вероятно няма да се случи.

Интерконекторът Гърция-България може да бъде икономически успешен, ако бъдат реализирани плановете за строеж на терминал за ВПГ в гръцкото пристанище Александруполис (Дедеагач). Предвижда се той да бъде с капацитет 6,1 млрд. куб. м годишно, което е сериозен обем, далеч надхвърлящ сегашното потребление на Гърция. Логично е част от газа от това съоръжение да поеме на север през ИГБ към България и

² Изпълнителните директори на ICGB положиха първата копка на газовия интерконектор с Гърция. Уеб-сайт на ICGB, 22.05.2019; <https://www.icgb.eu/izpalnitelnite-direktori-na-icgb-polozhiha-parvata-kopka-na-gazoviya-interkonektor-s-gartsiya>

останалите балкански страни. Плановете на българското правителство са да влезе като акционер в този терминал с дял от 20%. Финално инвестиционно решение за изграждането на терминала в Александруполис обаче засега няма.

България като транзитър

България има сериозен потенциал и дълга традиция като транзитър на газ. Преносът на руски газ през България за Турция по Трансбалканския газопровод започва през 1988 г., за Гърция – през 1994, а за Северна Македония – през 1995. Газотранспортният оператор „Булгартрансгаз“ разполага с 953 км транзитни тръбопроводи с 6 компресорни станции, позволяващи преноса на общо 17,8 млрд. куб. м за споменатите три държави. Основната дестинация на газа, преминаващ през България, е Турция. Резкият спад на вноса на руски газ в тази страна през последните месеци води и до намаляване на транзита през България. За 2018 г. Булгартрансгаз е пренесъл общо 14,3 млрд. куб. м. – спад с 12,7% спрямо 2017 г. По дестинации преносът през 2018 г. е за: Турция – 10,76 млрд. куб. м, за Гърция – 3,29 млрд. куб. м и за Северна Македония – 254 млн. куб. м. А през първото тримесечие на 2019 г. транзитът за Турция се срива с още 63% спрямо същия период на 2018.³

В периода 2007-2014 г. Русия имаше планове за рязко увеличаване на ролята на България като транзитър. Това щеше да стане чрез строежа на тръбопровода „Южен поток“ с капацитет от 63 млрд. куб. м годишно, който да прехвърля руския газ през Черно море на българска територия и от там – през Сърбия и Унгария до Централна Европа и Северна Италия. През 2014 г. обаче този проект се провали, защото не отговаряше на изискванията на енергийното законодателство на ЕС, а Европейската комисия не бе склонна да направи за него изключение от тези изисквания. От тогава „Южен поток“ се превърна за проруското енергийно лоби в София в това, което някога е била Санстефанска България за националистите в страната – несбъдната мечта, но и ориентир, задаващ посоката на бъдещите усилия. До голяма степен въжделенията за мащабен транзит на руски газ през българска територия се вписват в сегашния лозунг

³ Станчев, И. Транзитът на газ през България намалява, а цените за вътрешния пазар са високи. Капитал, 19.10.2019;
https://www.capital.bg/biznes/energetika/2019/10/15/3976841_tranzitut_na_gaz_prez_bulgariia_namaliava_a_cenite_z/

на правителството: „България да остане на енергийната карта на Европа!“

Реализацията на проекта „Турски поток“ за директен пренос на газ от Русия до европейската част на Турция доведе до силен натиск върху България за обръщане на посоката на транзита – вместо от север на юг, газът да тече по Трансбалканския газопровод от юг на север, а след това от гр. Провадия да се отклони на запад към границата със Сърбия. Според плановете на Москва по това трасе от началото на 2020 г. трябва да бъдат пренасяни 15,75 млрд. куб. м газ от втората тръба на „Турски поток“. Проблемът на „Газпром“ е, че транзитът по Трансбалканския газопровод в посока север-юг е фиксиран в договор, изтичащ през 2030 г. В него има клауза „пренасяй или плащай“ (ship or pay). Руската компания е задължена да плаща за транзита, дори и той да не ѝ е необходим след като заработи „Турски поток“.

“Балкански поток”: баланс на ползите и разходите

През 2018 г. България реши да се впише в новите планове на Русия за промяна в маршрутите за износ на газ. Трансбалканският газопровод трябва да заработи в реверсивна посока, а от гр. Провадия до границата със Сърбия да се изгради нова отсечка с дължина 484 км. На пръв поглед този план трудно може да се реализира, защото би се сблъскал със същите пречки, които провалиха „Южен поток“. Новият „Балкански поток“, както го нарече българското правителство, обаче има две съществени отлики. Първо, става дума за пренос на много по-малък обем руски газ – 3-4 пъти под капацитета, който някога бе заложен за „Южен поток“. И второ – „Балкански поток“ ще бъде изцяло собственост на „Булгартрансгаз“, докато „Газпром“ притежаваше дял от 50% в българския участък на „Южен поток“. Така при новото съоръжение се постига изискваното от законодателството на ЕС разделяне между собствеността върху тръбопровода и върху пренасянния по него газ.

Финансовите разчети на българското правителство са, че за период от 20 години печалбата от „Балкански поток“ ще бъде по-голяма от гарантирания приход от 1,4 млрд. лв., който би дошъл от съществуващия договор за пренос на руския газ от Румъния през България за Турция. Това би трябвало да се постигне заради по-дългия маршрут на транзита и по-дългия срок, в който ще бъдат реализирани приходи.

Изчисления на в. „Капитал”, базирани на открити източници, обаче показват, че общият приход от преноса на газ по „Балкански поток” за 20 години ще бъде 6,81 млрд. лв., а разходите – 6,17 млрд. лв. с ДДС като 3,54 млрд. от тях са за строежа на тръбопровода и компресорните станции плюс лихвите по кредита, а 2,63 млрд. лв. са експлоатационните разходи на съоръжението за този период.⁴ Така печалбата от новия газопровод излиза само 640 млн. лв. или по-малко от това, което България ще загуби заради разтрогването на сегашния договор с „Газпром” за транзит по Трансбалканския газопровод.

Рентабилността на „Балкански поток” е застрашена и от възможността сериозна част от неговия капацитет да остане неизползвана. Макар че българското правителство представя това съоръжение за част от несъществуващия газов хъб „Балкан”, очевидно е, че става дума за транзитен газопровод, който попада под дефиницията на ЕС „голяма енергийна инфраструктура”. Следователно режимът за ползването му подлежи на контрол от страна на Еврокомисията. Най-вероятно тя няма да разреши 90% от капацитета на съоръжението да бъдат използвани само за пренос на руския газ, идващ от „Турски поток”. А и трите фирми, които сключиха договори за ползване на „Балкански поток” („Газпром”, „Булгаргаз” и унгарската МЕТ груп), възнамеряват да правят точно това. Освен това е възможно Еврокомисията да разглежда целя маршрут за пренос на руски газ от Турция до Австрия като един общ трансграничен газопровод. Тогава проблемите за собствениците на съоръжението стават още по-големи. На сръбска територия целият капацитет на газопровода е резервиран за „Газпром”, което очевидно противоречи на енергийното законодателство на ЕС. Макар че не е член на Евросъюза, Сърбия се е задължила да се съобразява с т.нар. Трети енергиен пакет на ЕС посредством членството си в Енергийната общност – организация, създадена, за да обедини енергийните пазари на ЕС, страните от Западните Балкани, Украйна и Грузия.

Строителството на бъдещия „Балкански поток” закъснява от графика и вече е напълно сигурно, че по него няма да потече газ на 1 януари 2020 г. както се надяваха от

⁴Станчев, И. "Турски поток" през България - колко ще дадем и колко ще получим. Капитал, 21.09.2019; https://www.capital.bg/biznes/energetika/2019/09/21/3966291_turski_potok_prez_bulgariia_-_kolko_shte_dadem_i_kolko/?&fbclid=IwAR1wZqsd6kszMfXiDQxZhbD37XxECEYqdP3VEP1UntZgG2ANN_Ty2TcmB_14

„Газпром”. Неясен остава въпросът какви точно ангажименти е поела България и дали „Булгартрансгаз” няма да дължи неустойки за това забавяне.

Каква е позицията на ЕС

В последните години газовата търговия в България зависи все повече от законодателството в ЕС и от начина, по който Еврокомисията го прилага. От гледна точка на целта на Брюксел за демонополизация на газовия сектор в страните-членки на Съюза, вертикално интегрираният Български енергиен холдинг (БЕХ) представлява проблем. На практика едно от дъщерните дружества на холдинга – „Булгартрансгаз” контролира преносната инфраструктура и единственото газово хранилище в страната, а друго – „Булгаргаз” е почти монополен продавач на пазара на едро. Тази структура на сектора очевидно не насърчава свободната конкуренция на пазара.

През декември 2018 г. Европейската комисия обяви решението си да глоби БЕХ и неговите дъщерни дружества „Булгаргаз” и „Булгартрансгаз” с общо 77 милиона евро, заради блокирането на достъпа до ключова газова инфраструктура в България. Според Комисията в случая става дума за злоупотреба с монополна позиция, констатирана за периода 2010-2015 г.⁵ През март 2019 г. БЕХ реши да обжалва глобата пред Съда на ЕС, което е логичен ход предвид, че холдингът отказа да признае вина в хода на разследването, предшестващо санкцията. Процедурата по обжалването е дълга и сложна и не се очаква да приключи преди 2022 г.

Според членове на българското правителство, Европейската комисия е настоявала мажоритарен дял от „Булгартрансгаз” да бъде продаден на стратегически европейски инвеститор, което да премахне възможността за потискане на конкуренцията на газовия пазар. Поне засега властите в София отхвърлят категорично тази опция, защото разглеждат газопреносната инфраструктура като стратегически актив. Другата причина за отказ от продажба на „Булгартрансгаз” е, че именно чрез тази компания правителството възнамерява да създаде бъдещия газов хъб „Балкан”. Независимо от изхода на обжалването на глобата, наложена на БЕХ, българският газов сектор ще

⁵ Antitrust: Commission fines BEH Group €77 million for blocking access to key natural gas infrastructure in Bulgaria. *Website of the European Commission*, 17.12.2018; http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-6846_en.htm?fbclid=IwAR0o_Bgdo7mKRjubWyBLBptRXNBeJ0TY6qva2l3HUDzMTgqmPvdt4bKH_gk

остане под мониторинга на Брюксел и в бъдеще ще става все по-трудно да бъде ограничаван достъпа до пазара за нови частни играчи.

Възможен ли е газовият хъб?

Освен скромнен потребител и значим транзитър на газ, България има амбицията да играе и ролята на газов хъб. Идеята бе лансирана преди близо пет години най-напред от министър-председателя Бойко Борисов и впоследствие бе подхваната от Министерството на енергетиката. През януари 2019 г. бе регистрирано дружеството „Газов хъб „Балкан“ като дъщерно на „Булгартрансгаз“. Замисълът е бъдещият преразпределителен център да търгува с газ от няколко източника – Русия, Азербайджан, Румъния, втечен газ от Гърция, собствен български добив от Черно море и дори израелски и кипърски газ от Източното Средиземноморие. Засега тези планове остават в сферата на амбициите и добрите намерения. Единствено азербайджанският газ може да бъде калкулиран в сметките за хъба, но не по-рано от средата на 2021 г. От ключова важност е изявлението на директора на „Газпром“ Алексей Милер от март 2019 г. Той заяви, че неговата компания няма да участва в хъба „Балкан“, защото предпочита да реализира продажбите си в региона въз основа на дългосрочни договори.⁶

Идеята за хъба „Балкан“ е по-скоро политическа и затова няма да бъде изоставена лесно. Засега обаче реализацията ѝ не е възможна, тъй като в България няма нито ликвиден пазар, нито газ за преразпределяне, нито пък голямо газово хранилище. Това в Чирен е предназначено да нивелира сезонните колебания в потреблението на вътрешния пазар и дори планираното увеличаване на капацитета му от сегашните 550 млн. куб. м на 1 млрд. трудно може да обслужи газовия хъб. По-вероятно е допълнителният капацитет да бъде резервиран от „Газпром“ за нуждите на бъдещия „Балкански поток“.

⁶ „Газпром“ няма да участва в изграждането на газов хъб „Балкан“. Инвестор.бг, 05.03.2019; <https://www.investor.bg/energetika/472/a/gazprom-niama-da-uchastva-v-izgrajdaneto-na-gazov-hyb-balkan-278180/>

България между Москва и Брюксел

През последните няколко години пазарът и транзитът на газ в България се влияят от две основни тенденции. От една страна е желанието на „Газпром“ да запази монополните си позиции и твърдото намерение на Русия да заобиколи Украйна при газовите доставки за ЕС и Турция, а от друга – натискът на Европейската комисия за демонополизация на газовите пазари и газовия пренос. България се оказва между Москва и Брюксел, между дългата традиция на руската доминация и императива на членството в ЕС. Поради това съдбата на газовите доставки за и през България до голяма степен зависи от приливите и отливите в отношенията между ЕС и Русия в енергийната област. От 2012 чак до май 2018 г. Еврокомисията водеше продължително разследване срещу „Газпром“ по подозрение в злоупотреба с монополно положение на пазара. То завърши със споразумение вместо с глоба за руската компания. Блокирането на проекта „Южен поток“ през 2014 г. бе връхна точка в конфронтацията между Брюксел и Москва, а решението на Еврокомисията да разреши на „Газпром“ да ползва почти целия капацитет на газопровода ОПАЛ от октомври 2016 г. бе знак за помирение. Но през септември т.г. след жалба от полската държавна газова компания Съдът на Европейския съюз отмени това разрешение и „Газпром“ отново бе ограничен до ползване само на 50% от капацитета на ОПАЛ. Това показва, че дори и в моменти, когато Еврокомисията е по-благосклонна спрямо Русия, отделните държави членки могат да използват правните механизми на ЕС, за да наложат рестрикции върху руските газопреносни проекти.

Българският газов пазар е малък и не особено еластичен, поради което не е привлекателен за навлизането на нови играчи. Това е един от факторите, поддържащи монопола на „Газпром“. Същевременно трябва да се има предвид, че за българския пазар е предназначен едва 1,5% от износа на руския енергиен гигант за ЕС и Турция. До края на 2018 г. съотношението между транзитиран и потребяван в България руски газ бе приблизително 5 към 1. Поради това „Газпром“ се интересува много повече от преноса на газ през България, а не толкова от преките продажби в страната. Влиянието на руската компания в София се дължи на много фактори – географията, дългата традиция на българо-руските газови връзки и личните контакти, заварената след 1989 г. енергийна инфраструктура. В наши дни „Газпром“ също намира начин да гради лоби в България и да мотивира свои поддръжници сред висшия мениджмънт на българската

енергетика. Големите инфраструктурни газови проекти на Русия много често почиват не толкова на икономическа, колкото на геополитическа и лобистко-корупционна логика. Парадоксът е, че субсидиите на ЕС имат същия ефект – изкривяване на пазара. Те обаче са единственият начин България да изгради така нужните ѝ за диверсификация на доставките интерконектори със съседните страни.

В заключение – българският газов пазар е малък, поради което трябва да се отваря и да се интегрира с пазарите в региона и в ЕС като цяло. Ролята на България като транзитър е важна както заради наличната транзитна инфраструктура, така и заради ключовото място на страната в плановете на „Гампром“ за пренос на газ до Европа в обход на Украйна. Създаването на газовия хъб „Балкан“ изглежда нереалистично поне в следващите няколко години, но България би могла да играе ролята на мост между гръцките и турски терминали за втечен газ и потребителите в Сърбия, Молдова и Украйна.

1. България да се стреми към **разбиване на монопола на „Газпром”** в областта на газовите доставки, дори и ако новите източници не предлагат по-евтин газ. Самата възможност за алтернативни доставки снижава цената на основния доставчик.
2. Максимално **бързо изграждане на газовия интерконектор Гърция-България (ИГБ)**, който ще създаде първата реална възможност за физически внос на неруски газ.
3. Агресивни **покупки на втечен газ** за България от терминалите в Гърция и Турция.
4. Замяна на изтичащия през 2022 г. дългосрочен договор с „Газпром” с нов, в който **клаузата „вземай или плащай” да покрива не повече от 40-50% от договорените обеми**. Така „Газпром” ще бъде стимулиран да играе на спот пазара в България, както вече прави в Западна Европа.
5. Бързо **удвояване на капацитета на хранилището в Чирен** и по възможност изграждането на още едно хранилище.
6. Прилагане на програми за **насърчаване на битовата газификация**, които могат да повишат потреблението на газ и да имат благоприятен екологичен и икономически ефект.
7. Търсене на възможности за **транзитиране на азербайджански или втечен газ по Трансбалканския газопровод в реверсен режим** за Молдова и Украйна.

За авторите:

д-р Пламен Петров е член на Българското геополитическо дружество и преподавател в СУ “Св. Климент Охридски”.

д-р Димитър Бечев е директор на Института за европейски политики и преподавател в Университета на Северна Каролина.

Институтът за европейски политики (ИЕП) изследва проблемите на политическата и икономическата интеграция в Европа, външните отношения на ЕС, както и участието и ролята на България и страните от Югоизточна Европа в общите институции и политики на европейско равнище. Повече информация за нашите публикации и дейности: www.eupolicy.eu